

ЛИСТИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА ДО АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Протягом багатьох десятиліть в Україні поза увагою наукової громадськості залишалася велика кількість архівних матеріалів, важливих для пізнання проблем національної культури. Це стосувалося різних джерел — від художньої літератури до історичних пам'яток та інших матеріалів, спогадів, розвідок, присвячених як цілім явищам культурного життя, так і конкретним особам. На окрему увагу в цьому великому масиві спадщини заслуговує листування. У листах «відкривається душа і лице людини» (І. Франко). Те, що велика кількість епістолярних пам'яток не була введена в науковий обіг протягом багатьох десятиліть, залежало, в одних випадках, від прізвища кореспондента, в інших — від прізвища адресата, ще в інших — від прізвищ, що згадувалися у текстах листів. Внаслідок цього було втрачено величезну інформацію, взяту «з перших уст», про ті чи інші явища, події, особи і т. д. Це призведе до того, що сьогодні треба надолужувати втрачене, а також переглядати оцінки багатьох фактів. Власне, через необ'ективне трактування діяльності А. Шептицького й ігнорування писаних до нього листів наука була позбавлена багатьох відомостей про діяльність різних організацій, товариств, наукових і культурно-просвітніх закладів, приватних і державних установ, зв'язки населення західноукраїнських земель із закордоном, зокрема з українською еміграцією, та чи не найбільше — про атмосферу культурно-освітнього, літературно-мистецького та релігійного життя протягом багатьох десятиліть. Окрему сторінку становлять контакти А. Шептицького з селянами й робітниками. Якщо говорити про життя і творчість таких постатей українського мистецтва, як Олекса Новаківський, Микола Федюк, Модест Сосенко, Михайло Бойчук, Михайло Парашук, Іван Северин, Яків Струхманчук та інші, то навряд чи зможе хто розкрити їхню творчу біографію і громадську позицію без вивчення листування з Андрієм Шептицьким. Колекція листів до А. Шептицького лише в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові за приблизними підрахунками налічує понад сім тисяч одиниць. У цей реєстр входить також кореспонденція письменника Василя Стефаника.

Традиційно під час публікації епістолярій на початку подається вступне слово, яке містить відомості про життя і творчість того, хто пише, і того, кому адресовані листи. У нашому випадку це, здається, було б зайвим. Василь Стефаник і Андрій Шептицький — постаті настільки відомі в українській культурі, що не потребують якихось окремих характеристик і переліків їх заслуг перед українським народом та його культурою. Діяльність цих людей була до такого ступеня багатогранна і багатопланова, що виділення якихось її аспектів збіднювало б їхні заслуги у загальному процесі розвитку українського народу. Праця Стефаника і Шептицького випливала зі спільногоГлибокого переконання необхідності служіння своєму народові та прагнення вивести його на рівень незалежних державних наро-

дів Європи. З кінцем XIX та в перших десятирічях XX ст. духовному розвиткові свого народу віддавала талант велика частина української інтелігенції. Василь Стефаник і Андрій Шептицький були в її авангарді. І все це за умов, що вони були людьми різними за походженням, соціальним станом, поглядами.

Василь Стефаник писав:

«Я, ваш син, скажу вам усю правду» (Твори, II, 165).

«Я люблю мужиків за їх тисячлітну, тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерти не бояться. За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них» (III, 153).

Так прокламує письменник, сам «мужильна дитина» (Х. Алчевська) і сам селянин за укладом життя і психологією, Василь Стефаник, діяч радикально-соціалістичних переконань, нерідко переслідований долею.

А ось кредо Андрія Шептицького, високого духовного сановника греко-католицької церкви, українського графа і сина графів. «І від тієї хвилі,— говорив він при висвяченні його єпископом,— зав'язалася між мною, а Вами, дорогі братя, якнайсильніша зв'язь. Зв'язь направду найсильніша,— бо споєна рукою самого Христа.

А радише сказати б, скріпилася і освятилася між нами зв'язь спільної крові, спільногого життя та спільної праці...

Вже тільки для Вас маю жити,— для Вас цілим серцем і цілою душою працювати,— для Вас усе посвятити,— ба навіть: за Вас, як цього треба буде, й життя своє віддати» (Голос пастиря.— Львів, 1935.— С. 1—2).

У еднанні з народом відкриваємо спільне джерело життя і праці двох великих мужів України. Із цього джерела у В. Стефаника проросли «Синя книжечка», «Камінний Хрест» та інші збірки новел-шедеврів, звідси він черпав сили для боротьби за права народу на галицьких вічах і форумах австрійського парламенту, воно ж давало наснагу письменникові для активної участі у розбудові українських культурно-освітніх товариств і організацій, зокрема «Просвіти» і «Сільського Господаря», створення Українського університету тощо. З другого боку, для А. Шептицького це ж джерело створило передумови для формування міцної української церкви — фундаменту єдності народу, а отже, повнокровного його відродження; заснування храмів української культури (Національний музей, Художня школа у Львові), відкриття Народної лічниці, сільськогосподарської школи в с. Коршеві, садівничої школи у с. Милованю. Йому ж належить ініціатива створення Земельного банку у Львові (1910), різних товариств, серед них «Богословського Наукового Товариства» з виданнями «Богословія» і «Праці Богословського Наукового Товариства», що здобули всесвітнє визнання, перетворення Духовної семінарії у Львові в Богословську академію (1928), побудова бурс для гімназійної і ремісничої молоді, притулків для сиріт. А. Шептицький постійно підтримував українські культурно-освітні й наукові заклади, серед яких «Рідна школа», «Просвіта», Наукове Товариство ім. Шевченка, Українське педагогічне товариство, Український таємний університет та інші.

Так, вони були різними людьми. Але вони незалежно один від одного постійно виявляли свою працею розуміння атмосфери тоЯї великої доби, в яку вступав наш народ у перших десятиліттях ХХ століття. Вони віддавали свій розум, знання, силу, щоб донести ідеали високої культури до народу, зробити його освіченим, сильним і вільним.

Водночас наведені листи та інші матеріали вказують на тривалі контакти В. Стефаника з А. Шептицьким. Вони, за словами В. Стефаника, існували «здавна» (№ 1). В. Стефаник згадує перебування А. Шептицького в Русові під час обїзду єпархії та місійних реколекцій, відколо «минуло богато, богато часу» (№ 4). Очевидно, йдеться про час, коли Шептицький ще був станіславським єпископом (17.09.1899—21.10.1900 pp.). На те, що В. Стефаник цікавився особою А. Шептицького, вказує згадка у його листі з Krakova до О. Гаморак 1900 р., в якому він питав: «Чи Шептицький був?» (III, 197). Цей інтерес, як відомо, виявляв і пізніше. В опублікованих листах до А. Шептицького Стефаник називає його «найвищим і найулюбленишим достойником», «великим мужем», «великим митрополитом», «протектором і опікуном» високого мистецтва (йдеться про творчість Олекси Новаківського). Тут же підкреслюється його «великі знання і велика культура», «найвища культурна праця» для народу (№ 13—16) і т. д.

Відомі листи А. Шептицького до В. Стефаника. Вони стосуються різних питань суспільно-політичної ситуації в Україні, освіти, справ митрополії, нарешті, «моральній і матеріальної» підтримки В. Стефаника.

Проте не треба думати, що зв'язки між радикалом-соціалістом Стефаником і гр.-кат. митрополитом Шептицьким були весь час рівними. Було і зближення (зокрема у 20—30-х роках), і розходження у відносинах, інколи тенденції до поляризації точок зору на одній ті ж явищі. Проте навіть у найбільш критичні моменти (передвиборча кампанія письменника 1908 р.) ці відносини не виходили за рамки конструктивних дискусій, у них постійно зберігався витриманий тон, доказовість, а водночас громадянська толерантність. І як би не оцінювати їхні думки з точки зору сучасності, під час усіх суперечок домінувала висока культура. Ми не знаходимо найменшого натяку на образливий тон, тим більше шукання у протилежній стороні ворога. У листі від 5 грудня 1935 р. В. Стефаник відвerto натякає про незгоди з А. Шептицьким: «Багато я набудив зглядом Вас», далі дорікає собі про «гріхи» щодо митрополита (№ 9, 14, 15). Але ці незгоди не заважали їм і далі листуватися, а А. Шептицькому, крім цього, тривалий час матеріально підтримувати письменника і його сім'ю.

Подаємо 20 листів В. Стефаника до А. Шептицького. Здавалося б, життя і творчість Василя Стефаника настільки вивчені, що нічого додати. Спричинилося до того автобіографії письменника, наукові праці цілої когорти дослідників, появя навіть хроніки життя і творчості В. Стефаника пера Ф. Погребенника, бібліографій. Незважаючи на це, публіковане листування проливає світло на окремі факти, пов'язані, зокрема, з останніми роками життя письменника. Вони мало відомі або й невідомі нашій науці. Та це й зрозуміло. До 1939 р. стефаникознавці не змогли опублікувати цих листів, та й дослідження творчості В. Стефаника не було таким масштабним, як сьогодні, після 1945 р. вони через табу на особу адресата в радянській літературі не використовувалися, отже, не увійшли в науковий обіг. Це, до реї, стосується і листування багатьох класиків української літератури, відомих істориків, географів, мовознавців і поширювалося не лише на А. Шептицького, а й на І. Огієнка, В. Липинського, К. Левицького, О. Барвінського, Й. Сліпого та ін. Такі факти призвели до деформації у з'ясуванні позицій цілого ряду визначних діячів української науки й культури, в тому числі й у вивченій біографії В. Стефаника.

Публіковані листи показують письменника в останні роки життя. Йдеться про його родинні відносини, хворобу, матеріальне становище. Декілька листів

сповнені піклування про обдарованих земляків, які хочуть учитися в Богословській академії (Д. Сокульський, М. Косташук), у зв'язку з чим письменник звертається до митрополита із проханням допомогти ім. В. Стефаник торкається і суспільно-громадських питань, виборів президії «Просвіти», подекуди навіть питань конфіденційного характеру (№ 18). Листи ці засвідчують також турботу письменника про діячів української науки й культури — Ю. Морачевського, О. Новаківського (№ 13, 14, 16). Але листи, передусім, проливають світло на недослідженні взаємини В. Стефаника з А. Шептицьким. На основі їх змісту дізнаємось про оцінку А. Шептицького письменником. Знаючи безкомпромісність В. Стефаника в трактуванні явищ українського суспільно-політичного і культурного життя, а також багатьох діячів тодішньої української інтелігенції, немає підстав бачити у листах нещирість чи необ'єктивність щодо митрополита. В. Стефаник, як нікто з радикалів-соціалістів, оцінив роль А. Шептицького у розвитку українства в Галичині, водночас ті ж листи засвідчують, наскільки глибоко розумів А. Шептицький значення постаті В. Стефаника для української культури. Зміст листування є прямим причинком до біографії як В. Стефаника, так і А. Шептицького.

Усі подані листи стосуються останніх шести років життя письменника: 1930 р.— один лист; 1934 р.— чотири; 1935 р.— одинадцять; 1936 р.— чотири. Вони писані в Русові. Разом з листами збереглися й конверти. На сьогодні відомі 8 цих конвертів з листів № 1, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 19. Усі зберігаються у Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові, у фондах «Шептицький Андрій» (№ 358, оп. 1) та «Греко-католицький митрополичий ординаріат» (№ 408, оп. 1).

Хронологічний порядок листів такий:

- № 1. 4. VII. 1930. Русів.
- № 2. 27. X. 1934. Русів.
- № 3. 12. XI. 1934. Русів.
- № 4. 10. XII. 1934. Русів.
- № 5. 24. XII. 1934. Русів.
- № 6. 2. II. 1935. Русів.
- № 7. 20. III. 1935. Русів.
- № 8. 23. IV. 1935. Русів.
- № 9. 17. V. 1935. Русів.
- № 10. 3. VI. 1935. Русів.
- № 11. 23. VII. 1935. Русів.
- № 12. 19. VIII. 1935. Русів.
- № 13. 8. IX. 1935. Русів.
- № 14. 17. IX. 1935. Русів.
- № 15. 5. XII. 1935. Русів.
- № 16. 12. XII. 1935. Русів.
- № 17. 16. I. 1936. Русів.
- № 18. 16. V. 1936. Русів.
- № 19. 24. VIII. 1936. Русів.
- № 20. 15. IX. 1936. Русів.

Виявлено епістолярна спадщина — лише незначна частина листів В. Стефаника до А. Шептицького, що збереглася у рукописних фондах ЦДІА УРСР у Львові.

Доказом того, що листів було більше, навіть за 1934—1936 рр., є адресовані письменником до А. Шептицького конверти, які збереглися без листів. Виявлено дев'ять таких конвертів. Вони на штемпелях мають такі дати відправлення:

5. I. 1934. Снятин (ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 152—153).
3. VII. 1935. Львів (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 2).
4. XI. 1935. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 14).
21. XI. 1935. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 16).
20. II. 1936. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 20).
26. V. 1936. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 10).
5. VI. 1936. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 18).
17. VII. 1936. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 17).
12. XI. 1936. Снятин (ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 19).

Перелік конвертів дає підставу вважати, що В. Стефанік надіслав А. Шептицькому за цей період ще дев'ять листів. Взагалі питання це вимагає від біографів Стефаника і Шептицького докладного обстеження архівів і рукописних відділів бібліотек, насамперед фондів ЦДІА УРСР у Львові (крім названих, фонд «Греко-католицька Богословська академія», № 451). Частина цих фондів була донедавна недоступна широкому колу дослідників. Загадкою під цим кутом зору залишаються рукописні фонди Львівського музею українського мистецтва (Національний музей) та ряд інших сховищ рукописів.

На публіковані листи В. Стефаника були відповіді А. Шептицького. Це підтверджує зміст Стефаникових листів (пор. № 3, 20), а також діловодні помітки на листах і конвертах В. Стефаника про надсилання письменникові грошей. Наприклад, на листі, писаному з Русова 8. IX. 1935 р., є помітка червоним олівцем «1575/к. 150 з.» (№ 10); червоним олівцем — «200 зол.» (№ 11); синім олівцем — «1362, 100 зл.» (№ 18). Подібні номери і помітки «100», «200» проставлені на конвертах (див. ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 5, 10, 14, 16, 18—20 та ін.). Пряму відповідь на це дають фонди Меморіально-літературного музею Василя Стефаника в Русові.

Публіковані листи писані не В. Стефаником, а його синами і наближеними до нього людьми, хоч власноручно підписані письменником (№ 2, 4—20). Лист № 3 містить, крім підпису, власноручну дописку. Виняток становить лист № 1, що писаний і підписаний не В. Стефаником.

У публікації правопис листів не міняється. Певні редакторські втручання мали місце щодо вживання великої літери, пунктуації і проставлення апострофа.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ.

№ 1

Русів, 4/VII 1930 [р.]

Ексцеленціє і дорогий нам всім архипастирю!

До всіх прошень здавнаше одно до Вас мое прошенне. Звертаються до Вас, ексцеленціє, тисячі людей з просьбами, і тому і я маю відвагу Вас непокоїти.

Є в мене близько в Карлові¹ бідний та зате дуже здібний хлопчина Дмитро Сокульський², все відзначаючий. Тепер він скінчив I рік Духовного семінаря в Станиславові³ з відзначенням і хотів би перенестися до Богословської Академії в Львові⁴. І я прошу дуже Вас, дорогий нам митрополите, прияти цого надзвичайно здібного хлопця до Вашої Академії. Він зголоситься до Вас, ексцеленціє, і Ви його вислухайте та дайте йому те щастє, яке Ви давали соткам людей.

Маю надію сповнити своє бажання і відвідати Вас з поклоном, бо й я хочу в своїй слабості ще раз почути від Вас міцні слова розради.

З найнизчим поклоном до Вас

Василь Стефаник.

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 103—105. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Русів, 27/X, 1934 [р.]

Ексцеленціє, всім нам найдорожчий, наш митрополите!

Я до Вас ексцеленціє, як все, з прошенням, як звичайно найнизшим і правдиво покірним. Маю я тут в сусід [с] тві бідного хлопця, що тепер скінчив гімназію в Снятині, а родом він з Устя над Прутом,⁵ селянський син і побожний, як свідчить мені катехизт о [тець] Йосиф Проць⁶. Чи з Вашої високої ласки не міг би цей хлопець дістатися і бути принятим до Вашої Духовної Академії у Львові? Крім клопотів загально національних Ви даруйте мені цю просьбу тому, що тут екзистенція молодого чоловіка може в цім прошенню, яке осьміляється до Вас написати. Називається цей молодий чоловік Микола Косташук, син Івана, літ 22.⁷

Хоч я дуже хороший, то таки ще маю надію особисто зголоситися до Вас, ексцеленціє, і просити о цю найвисішу авдієнцію.

З найнизчим поклоном, Ваш обожатель

В Русові, п[ошта]. Снятин.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 106—108. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 3

Русів, 12/XI, 1934 [р.]

Всім нам дорогий владико, наш митрополите!

За богато річний я Вам вдячний, ексцеленціє, а найсердечніше дякую за Ваш послідний лист до мене. Чути в нім благословенство Вашої великої руки в мою далеку подорож.

В цім листі посилаю *curriculum vitae** моого протегованого Миколи Косташкука з Устя над Прутом. Хоча я повинен встидатися клопотати Вам голову малими річами, та цей молодий хлопець, правдиво віруючий і правдиво обдарований талантом малярським, нехай буде мені оправданням перед Вами. Вірю міцно, що Ви, ексцеленціє, таки його умістите чи в своїй Духовній Академії, чи поза границями нашого краю.

Я таки не трачу надії поїхати до Львова, до лікарів, бо я дуже хорої і тоді, як позволите, ексцеленціє, то пустіть мене на авдієнцію до себе, аби попрощати правдиво прив'язаного до Вас чоловіка. Цей лист, як все, диктую синові, бо сам писати не годен, та підпис мій власноручний.

Остаю найвірнішим

Василь Стефаник

Тому, що встидаюся моєго сина, сам пишу, ексцеленціє, пішліть мині до Русова 100-то [!] 50 золотих, бо не маю ні ліків, ні дров.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 109—111. Рукопис. Оригінал. Підпис і дописка — автограф.

№ 4

Русів, 10/XII, 1934 [р.]

Дорогий нам всім галичанам і українцям всім владико!

Пишу Вам подяку за поміч, яку Ви, ексцеленціє, мені ласково учинили. Вже кілька тижнів хорую і на серце і на якусь грипу, яка щасливо минула і аж тепер можу диктувати цей лист моєму наймолодшому синові Юркові⁸. Вам дякувати перед українців не лише я повинен, але й тисячі людей і сотні інституцій. Рука Ваша була все щедра і отворена. Я вже богато помочі мав від Вас, ексцеленціє, і Ви приймете від мене подяку, як від малого свого обожателя ще від часу, як Ви в моїм Русові пробували на місії. Від тоді минуло богато, богато часу і я богато поблудив і не зробився тим, чим хотів бути і остався врешті тепер малим і хорім письменником. Може через лінівство своє, бо ніхто мені серед українців дотепер не щодив. Як це можна, ексцеленціє, то хочу Вас просити о таку річ: хотів бим

* Життепис (латин.)

зібрати до купи всю мою кореспонденцію разом і всі мої папери, в яких є богато не дуже цікавої балакучості і передати до Вашого розпорядження⁹, аби принайменше цим способом заплатити мій довг, який я винен Вам і мої діти винні. Як дочекаю до весни, до мая року 1935, то прошу* Вас тоді примістити мене в своїх маєтках коло Підлютого¹⁰, щоби упорядкувати і свою кореспонденцію і свої скрипти, коло яких треба ще трохи посидіти. Рівно ж мій середуний син Кирило-Іван¹¹, який тепер жениться, також мусить перебрати обов'язок, щоби мій довг у Вас, ексцеленці, був заплачений. Його, себто Кирила, я лишаю на господарстві і він увесь мій маєток по мені одідичує. Даруйте мені мою сміливість, що я Вас труджу своїми справами і ще прошу Вас о дальшу поміч. Тепер мій стан такий, що я прошу Вас ще прислати мені 200 золотих, а потім до мая місячно від 50—100 золотих. Тяжко старому і хорому чоловікові встидатися, а я встидаюся перед Вами, ексцеленці, і перед своїми дітьми, яким мушу диктувати цей лист.

Прошу приняти від мене найсердечніші бажання на святого Андрея і дарувати мені всі гріхи, які я поповнив перед Вами вже давно. Не гнівайтесь, ексцеленці, і подайте мені руку, яку я Вам хочу стиснути з подякою.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 112—115. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 5

Rusiv, 24/XII, 1934 [p.]

Всім нам дорогий наш найвищий владико!

Кільканайцять днів тому я осмілився написати до Вас, ексцеленці, дуже претенсіональний лист, щодо своєї особи. Даруйте мені і забудьте про нього. Хорий чоловік, а ще в такій великій біді, як я, може забутися, забудьте ж і Ви, ексцеленці, та не нагнівайтесь, бо це дуже боліло б мене. Дозвольте і надальше писати до Вас і просити, як все роблять всі українці, що до Вас мають відвагу писати.

Остаю з найнизшим поклоном до Вас, Ваш обожатель від молодості.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 116—117. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Слово пропущене і надписане над рядком тим же почерком.

№ 6*Русів, 2/II, 1935 [р.]***Всім нам дорогий наш владико!**

Від кількох тижнів я хорував, вже думав покидати цей прегарний світ і тому, ексцеленціє, даруйте, що не прислав подяки за Ваш владичий дар. Аби особисто подякувати, то я не годен поїхати до Львова, хоча хотів би поглянути на найкрасшого владику нашого, якого любив від молодості в цілій його красі, моральній і фізичній. Та не лише моя хорoba не позволяє мені подивитися на Вас, ексцеленціє, але мій встид за жебрацтво, яке вз [г]лядом Вашої високої особи поповнюю. Та маю глибоку надію і вірю, що мій син, якого я тепер дружити буду, віддасть мій довг в Ваші руки, щоби Ви, наш владико, мали що давати нашим інституціям і ще біднішим від мене. Решту я, як дочекаю до весни, буду старатися платити своєю кореспонденцією і досить слабенькими паперами власного писання.

Тяжко мені на старість і при слабості встидатися, а Ви подаруйте в своїм великім серці мою провину.

Остаю з найглибшою любов'ю до Вас, все Вам вдячний
Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 120—122. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 7*Русів, 20/III, 1935 [р.]***Ексцеленціє, нам всім добрий митрополите!**

Доношу, що дочекав весни завдяки Вашій помочі, так моральній як і матеріальній. А ще хотів бим зараз з весною поїхати до своїх лікарів у Львові, а також, щоби зложити подяку за Вашу поміч і побачити ще Вас, як нашого найбільш вислуженого чоловіка на всіх ділянках українського життя. На мій виїзд до Львова мусите Ви, ексцеленціє, мені дозволити, бо я не маю з чим рушити з дому. Пишу не дуже веселій весняний лист і тому даруйте, так як все і всім. Вже від сьогодня тішуся надією, що Вас будуть видіти і деякі папери Вам спрезентувати.

З цілою відданістю вірного чоловіка дякую Вам за пам'ять та остаю Вам все до глибини душі відданий

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 123—124. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 8

Русів, 23/IV, 1935 [p.]

Ексцеленціє, наш улюблений пастирю і провіднику!

Хочу дякувати Вам за все добро і моральне і матеріальне, яке Ви мені особисто від давен давна чинили і тепер чините. Гроші, які просто без лиця від Вас одержав, розійшлися на насіння, на сорочки і на лікарів. Послідних 3 тижні я був хорий і не міг виїхати до Львова до лікарів, треба було лічитися вдома. Може в маю буду годен виїхати, аби ще раз глянути на світ. Наймолодшого свого сина посилаю зараз по іспиті в червні на університет до Канади і там він лишиться на удержанню моєї близької родини, яка є досить заможна і дасть йому удержання на покінчнення університету. Він одержить пашпорти і документи через канадський парламент. Тоді повезе цілий наклад моїх творів і буде старатися заробити на них тільки, щоби віддати Вам, ексцеленціє, мій довг, який мене мучить. Як буде виїздити, то Ви прийміть його, ексцеленціє, і благословіть на далеку дуже дорогу. Прощу ще цей раз післати мені запомогу, яку я разом з моїми синами буду Вам сплачувати, щоби Ви могли і других українців, потребуючих помочі, спомагати, бо так Ви дієте ціле своє життя. В маю хочу іхати, аби ще Вас застати у Львові і надивитися на Вас. З собою хочу привезти всі мої літературні недокінчені дрібниці і передати там, де Ви скажете, ексцеленціє.

Як цілий український народ, так і я бажаю Вам найдовших літ життя з приводу Воскресення Христового і цілую Вашу щедру руку.

Вам най [г] либше відданий

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 125—127. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 9

Русів, 17/V, 1935 [p.]

Всім нам дорогий, найвищий владико!

Найсердечніше Вам дякую за послідну допомогу 200 зл [отих], які я одержав, і моя нужда і хорoba вже давно їх спожила. Сьогоднішній день, пам'ятний великою датою через похорони маршала Пілсудського¹², я ще прошу Вас, ексцеленціє, післати мені послідну запомогу в квоті 100 зл [отих]. З цею запомогою я буду всилі виїхати зараз з поклоном до Вас, до Львова, подивитися ще раз на моєго найліпшого добродія і ще порадитися своїх лікарів. Встид мій дуже тяжкий і прошу своїм великим всеобіймаючим серцем дарувати мені мої тяжкі гріхи перед Вашою високою постатю.

Цілую Ваші руки з найбільшою подякою вічно вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 128—129. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 10*Rусів, 3/VI, 1935 [p.]*

Ексцеленціе, найдорожчий нам всім митрополите!

Наймолодший мій син Юрій 24 червня здав ІV правничий іспит і скінчив права на Львівському університеті. Яко скінчений правник переходить до Канади і там при помочі найближшої родини буде кінчити університет в Канаді. Він по іспиті кілька разів зголосувався до митрополичної палати, та Ви, ексцеленціе, не могли тоді його приняти, а що він не мав з чим жити у Львові, то мусів вертати до Русова. Тепер прошу Вас післати мені ще послідних 100 золотих, яких мені треба, щоби хлопця вислати прикінці липня ц. р. до Канади. При Вашій підмозі і Вашім благословенстві довгі роки він вчився і тепер ще раз зголоситься до Вас у липні там, де Ви будете перебувати через літо. Справити мені треба для нього одіння і пашпорт заграницю, тому прошу ще послідну підмогу вислати мені, щоби вже прикінці липня хлопець вибирається до далекого нового краю. Він там продасть решту накладу з моєї книжки і заче по довгих роках виплачувати ті довги, які я у Вас, ексцеленціе, був безличний і наробив. Він напевно зараз почне виплачувати ті довги, які ми разом у Вас зробили.

Цілуло Вашу потужну руку і остаю Вам вдячним раз на все
Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 3—4. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 11*Rусів, 23/VII, 1935 [p.]*

Ексцеленціе, митрополите всім українцям найдорожчий!

Я все мушу попасті зглядом моого Добродія в нечесність, нечесність зглядом Вас, ексцеленціе. Зараз по іспиті мій наймолодший син Юрій кілька разів голосився до митрополичної палати, та Вас не було. Тепер, коли мав іхати до Львова, щоби в дні Ваших високих уродин подякувати не лише за мене, але й за всіх трох моїх синів, що через Вашу поміч дотепер дивлюся на світ, а вони виросли і можуть самі на себе працювати, тепер Ви, ексцеленціе, виїхали до Підлютого. Цей мій лист посилаю таки до Львова і Вам напевно Ваш секретар вишле до Вашої Кедрової палати¹³. І тепер поповнюю нечесність зглядом моого високого добродія. Хочу, щоби мій син Юрко, заки вийде в недовгім часі до Канади, найдальше в серпні, аби Ви дозволили йому явитися перед Вами в Підлюті і щоби Ви його поблагословили на ту далеку, а таки тяжку для мене дорогу. Я сам по приїзді зі Львова чуюся недобре. Тому вдячний був бим Вам, щобисъте допустили його перед себе і бачили на власні очі хлопця, який має заплатити ті гроши, як я Вам винен і за себе і за його братів. Він бере решту накладу моїх збирніх творів і там продавші,

вишле зараз мій довг, який я зробив у Вас. Великий той багаж він має оплатити, і тому прошу мені на кошта того багажу прислати 150—200 золотих. Це мабуть моя послідна безсоромність, яку я так довго чиню зглядом найбільшого українця, який за моєго життя ділав і якого я мав щастя знати і любити.

З найвищою вдячністю цілу Вашу руку

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 8—9. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 12

Rусів, 19/VIII, 1935 [p.]

Ек[с]целенціє, найдорожчий всім українцям владико!

Перед Вашим високим ювілем я мав ту сміливість ще раз просити Вас о поміч для моєго сина, котрий їде на університет до Канади. А мое низьке прошення звучало так, щоби Ви, ексцеленціє, були ласкаві позичити мені коло 200 зл[отих], аби мій син міг забрати зі собою цілу решту видання моїх творів. Він там напевно їх в недовгім часі продасть, і я мав би в цей спосіб невеликі гроши на прожиток, а Ви, ексцеленціє, мали би звернений свій довг, який я Вам від довгих років винен. Ви, у своїй величині, будете напевно мені, маленьковому чоловікові, простити мій тяжкий гріх зглядом Вашої особи. Але я, мізерний чоловік, не годен був інакше удержатися, як лише з Вашою поміччю. Осміляюся ще раз просити Вас, наш владико, щоби Ви дозволили моєму синові явитись в означенім дні перед Вами, ексцеленціє, у Підлютім і просити Вас о благословенство на далеку дорогу у світ. Я хорою і не можу особисто поїхати з сином, хоча прагну цього цілою душою.

Цілу Вашу руку і остаю все Вам вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 6—7. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 13

Rусів, 8/IX, 1935 [p.]

Ексцеленціє і дорогий нам всім митрополіте!

Аж цею дорогою пишу, бо через Львів не дійшли вже два мої листи до Вас. Нікому іншому лиш Вам, ексцеленціє, належить мені скласти свій найглибший жаль з причини смерти маляра Олекси Новаківського¹⁴. Ви його протектор і опікун, Ви інспіратор глибокої його штуки і тому я, сам дуже хороший, складаю у Ваші найвищі руки жаль по великому творцеві, який в

українській церкві був інтерпретатором Ваших думок. Ви були відродженням в українському малярстві, Ви дали великий почин і Вам належиться скласти з приводу смерті Новаківського найвище співчуття: Наша земля буде благословити Вाशу опіку над великим малярем. Я вірю, що будете й надалі опікуватися його творами і його дітьми.

Я тепер тяжко хорий і прошу таки поблагословити моєго сина до Канади і прислати мені ще 200 зл[отих], яких я потребую, щоб могти докінчити мою автобіографію, а тоді подякувати Вам публично за добро, яке Ви мені і моїм дітям чинили. Мій син пришле гроши з моїх творів просто на Ваші руки, ексцеленці. Знаю, що Ви тепер стали на чолі української політики і через Вас вірю в її поводження.

Цілую Ваші руки Вам все вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 132—133. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 14

Rусів, 17/IX, 1935 [р.]

Ексцеленці, дорогий всім нам українцям, митрополите!

Ви мені хороому дуже, а ще до того бідному чоловікові даруйте мої гріхи взглядом Вашої, високої особи. Я мав сміливість по смерті Олекси Новаківського написати Вам кондоленції тому, що давно і тепер є правдою, що без Вашої, ексцеленціє, помочі він не був би годен стати великим малярем. Він мав щастя на митрополичім престолі зустрінути великого мужа, як Ви, і знатока штуки.

А тепер по виборах т. зв. угодових, я гратулюю українцям і тут і закордоном, що вони поставили Вас, ексцеленціє, на чолі української політики. Ваше велике знання і велика особиста культура заважили серед українців таки дуже багато, і за це Вам далекі наші покоління будуть дякувати.

Я тепер тяжко хорую і тому докучаю, як все, Вам ексцеленціє, за підмогу. Мій наймолодший син Юрій таки опиниться незабаром в Ка наді і тоді я зачну* віддавати Вам мої довги. Без Вашої помочі був би вже я — мої діти таксамо — загинув. Дякую Вам з глибини серця і прошу дарувати мені мою безличність. Направду встидаюся такої невдячності перед великим митрополитом.

Все глибоко вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 136—137. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Далі перекреслені слова «і тоді я зачну».

№ 15

Русів, 5/XII, 1935 [р.]

Дорогий наш український владико!

Прошу приняти від мене на наше Різдво Христове правдиву чолобитню. Багато я наблудив зглядом Вас, нашого найвищого і найулюбленого достойника. Прошу з приводу коляди дарувати мені мої блуди і дикі претенсії, які я в хвилі слабости смів Вам писати. Трактуйте мене все, як невинного заблуканого чоловіка, який все від давна любив і Вас особисто і Вашу високу науку. Так забудьте, нехай раждається Христос всім тим заблудшим, що Ви їх благословили і ще сьогодні благословите. Диктую, як і передні листи майому синові Юрієві, сам дуже винуватий підписуюся

Василь Стефаник

ЦДА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 138—139. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 16

Русів, 12/XII, 1935 [р.]

Найдорожчий нам українцям наш найвищий владико!

Ви даруйте, ексцеленціє, що я забагато труду завдаю Вам, що читаєте мої листи. Як* не як, а я чую на собі найсвятіший обов'язок національної вдячності, як приходить свято Андрея, зложити Вам разом з міlionами українців найнижчий поклін за Вашу найвищу культурну працю, яку Ви від десяток літ чините. Мені вже тяжко диктувати майому синові, бо моя слабість далеко поступила і я мушу перепрошувати Вас, ексцеленціє, за цей мій лист. Прошу однаково ж приняти ці слова, як найбільше мое прив'язання і вдячність для найбільшого українця, якого маємо на цілій Русині Україні.

В день св[ятого] Андрея я тепер дуже розбитий смертю судії д[окто]ра Юрія Морачевського¹⁵, який недавно помер у Львові, був найкрасшим моїм молодим приятелем і так несподівано розпрощався з цим прекрасним світом. Це був один з найбільш ѹдейних українців, правдивий як українець та правдивий як чоловік. Може мені трошки полекшить і я з останніх сил поїду до Львова відвідати гріб мого найбільшого приятеля та піznати його дочку Зосуню. Хотів бим з його маленької дочки вчинити таку українку, як небіщик її батько був.

Даруйте мені, ексцеленціє, що я осмілююся до Вас писати такі листи. Доношу Вам рівно ж, що я є певний, що незабаром мій син Юрій таки, помимо великих трудностей, виїде до Канади і тоді поїде зі мною до Львова,

* Далі перекреслена літера «я».

щоби Ви, як наш найбільший Добродій, уділили йому своєго благословенства, а так само і мені, щоби його Господь запровадив на нові землі.

Цілую Вашу предобру руку все Вам вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 140—143. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 17

Rусів, 16/1, 1936 [p.]

Найдороший нам всім владико!

Моїм найбільшим бажанням є могти ходити і дійти там, де кождий українець хоче бути 17 січня¹⁶, аби своєму найвищому владиці поклонитися. Буду старатися разом з синами, щоби віддячити Вам все добре, яке Ви особисто нам зробили. З весною або сам привезу або пішлю Вам мою автобіографію, яку я при сонцеві докінчу, бо хочу, щоби українці бодай тільки знали про мене, що Ви ексцеленціє, справду мене ратували від останньої біди.

Вам все один вдячний

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 144. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 18

Rусів, 16/V, 1936 [p.]

Найдороший нас всім <мит> рополите!

Кілька днів я післав <до> Вас лист, як все нечесно-напасний, бо прошу о запомогу вже тисячу — 100 зл [отих]. Чуюся справду дуже хорий і прошу Вас пришліть мені одну з послідніх підтримок. Гроши від моєго сина з Канади вже в дорозі, але я є в такім стані, що не можу їх дочекатися. Він, мій син, вже на університеті і буде вічно прив'язаний до Вашої великої особи і вічно вдячний, бо вихований він в мене в найкращім поняттю Вашої великоності.

Сталося неприємне при виборі нового виділу «Просвіти», де всіх радикалів разом з д[окто]ром Макухом¹⁷ викинули, і я в перших початках з такою системою просвітної боротьби не годився. Тепер д[окто]р Макух і другі звернулися до мене з просьбою, як до почесного члена «Просвіти», щоб я протестував проти тих зборів. Я се міг би зробити лише тоді, коли б ся справа ані трошечки Вас не обходила. Доки не* маю дозволу на підпис від Вас, доти не відпишу.

Прошу приняти від мене найглибшу вірність Вашій особі.

Ваш Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 11. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* Далі перекреслене слово «підпису».

№ 19

Русів, 24/VIII. 1936 [р.]

Найдороший нам всім, митрополите!

Зо два місяці то я хорую порядно і через те все мушу звертатися до Вас з прошенням о запомогу 150 зл [отих]. Хоч май син Юрко посилає мені по трохи грошей, але йому не іде так скоро продаж моїх книжок, як я того хотів бим.

Недавно перечитав я Ваше прегарне посланіє до українців проти комунізму.¹⁸ По його прочитанню рішився я відповісти д[окто]р[ові] Макухо-ві, що я разом з ним не підпишу протесту проти загальних зборів «Просвіти». Само посланіє є одною з найкращих речей, які з'явилися в останніх роках в українській літературі. Я все був Вашим великим приклонником, а тепер перед смертею є сто раз більшим.

Мій син має до Вас, ексцеленціє, прозьбу, та не за гроші, лише в справі його сталого побуту в Канаді. Він певно звернувся впрост до Вас з своєю справою, а оскільки того треба буде, то я пізніше буду ще раз просити Вас, аби Ви ласково взглянули в прошення моєго сина.

Цілую Ваші прегарні руки та остаю з найглибшим поважанням до Вашої особи.

Василь Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358. оп. 1, спр. 349, арк. 147—148. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

№ 20

Русів, 15/IX. 1936 [р.]

Найдороший нам всім, митрополите!

Я щось хорую, але тішуся найбільше Вашим послідним листом. Не лише я тішуся, але також всі мої сини. Лист Ваш в найдокладнішім відписі післав я своєму синові Юркові до Канади і він буде ним радуватися. Все те, що маю написати про большевиків то напишу за кілька днів, бо мені тепер тяжко перескаджає моя склероза.

Дякую Вам, ек [с]целенціє, за підмогу і остаю, як все Вашим вічним другом і обожателем.

Ваш найвірніший

Василь* Стефаник

ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 349, арк. 149. Рукопис. Оригінал. Підпис — автограф.

* В оригіналі «Вассиль».

ПРИМІТКИ

1. Карлів — тепер с. Прутівка Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.
2. Сокульський Дмитро (нар. 1909), насправді навчався на першому курсі Духовної семінарії у Станіславі, що підтверджує список її питомців за 1929—1930 навчальний рік (Шематизм всего кліра гр.-кат. епархії Станіславівської.— Станіславів, 1930.— С. 174), проте пізніше, у 1930/1931, 1931/1932 та наступних роках його прізвище відсутнє. Воно не подане також у списку студентів другого курсу Богословської академії у Львові за цей же час (Шематизм гр.-кат. духовенства Львівської епархії...— Львів, 1931.— С. 245—247). У зв'язку з цим, треба думати, що прохання письменника не було задовільнене А. Шептицьким і що Д. Сокульський після 1930/1931 навчального року взагалі облишив навчання у духовних навчальних закладах Галичини.
3. Духовна семінарія у Станіславі, заснована за єпископа Г. Хомишина 1906 р. Діяла з деякими перервами до 1946 р.— часу ліквідації Станіславської гр.-кат епархії. У 1930/1931 рр. її ректором був Овксентій Бойчук.
4. Йдеться про Богословську греко-католицьку академію у Львові — вищий теологічний навчальний заклад, створений на базі Духовної семінарії у Львові 1928 р. (засн. 1783). Включала два факультети — філософський і теологічний. У 1939 р. почав організовуватися третій правничий факультет. Академія мала перетворитися в Український католицький університет, але війна перешкодила А. Шептицькому здійснити цей задум.
5. Устя над Прутом — тепер с. Устя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл.
6. Проць Йосип (1878 — друга половина 50-х рр.) — священик, член Станіславської єпископської консисторії, викладач релігії у Вищій реальній школі у Снятині (з 1910 р.) та Снятинській державній гімназії ім. Ф. Карпінського (1910 — поч. 40-х рр.). У цій же гімназії читав також українську мову. Активний організатор просвітнянської роботи на Покутті, голова Товариства «Рідна школа» у Снятині, керівник української бурси у Снятині, автор цінних спогадів про громадське і культурно-освітнє життя м. Снятини і околиці у 20—30-х роках.
7. Косташук Микола (нар. 1912 р.) навчався з кінця 20-х років і до 1934 р. у Снятинській державній гімназії ім. Ф. Карпінського з польською мовою викладання. Після 1934 р. не поступив у Богословську академію у Львові. Його прізвище не подане у списках студентів академії.
8. Юрко — наймолодший син В. Стефаника, юрист за освітою. Народився у 1909 р. Навесні 1936 р. вийшов у Канаду. У 1936—1937 рр. співробітник газ. «Українські вісті» в Едмонтоні (Канада). У 1938 р. повернувся у Галичину. Був співробітником ж. «Життя і Знання» (Львів) та «Новітній ремісник» (Львів). У 1944 р. емігрував. З 1971 р. очолив канадське об'єднання українських письменників «Слово». Автор низки розвідок про В. Стефаника, Л. Мартовича, Г. Косинку, Т. Осьмачку та ін. Помер у 1985 р.
9. Задум В. Стефаника «зібрати до купи всю мою кореспонденцію разом і всі мої папери... передати до Вашого [А. Шептицького] розпорядження» не був здійснений. Архів письменника до кінця його життя залишився, в основному, при ньому і нині становить частину фонду Літературно-меморіального музею Василя Стефаника в Русові. Пізніше значна кількість рукописів була передана синами В. Стефаника у Львів (поч. 40-х рр.), де зберігалися до кінця 1949 р., відтак перевезена за спеціальною постановою АН УРСР (разом з архівом І. Франка та ін.) у Київ, в Архів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (нині ф. 8). Разом з цим окремі рукописи В. Стефаника потрапляють у фонди митрополітичного архіву (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 358, 408). Чи відбулося це у 1934 р., шляхом прямої передачі на адресу А. Шептицького як «способ заплати за довг», про що згадує письменник, чи пізніше, у зв'язку з підготовкою ювілейної виставки В. Стефаника 1935 р., на якій мали експонуватися, а потім залишилися у Львові його автографи, сьогодні не відомо. Більш передача відбулася у вересні 1935 р. І. Свенцицький просить письменника надіслати автографи для демонстрування на виставці, другому — від 3 жовтня 1935 року — він дякує В. Стефаникові, «найстаршому представникові галицького письменства», за прислані автографи оповідань як подарунок для Національного музею (Літературно-меморіальний музей Василя Стефаника в Русові, № 325—326). Проте зміст цих листів не зіміє до кінця питання. Воно

вимагає окремого дослідження. Якщо матеріали надсилали у Національний музей, то як вони потрапили у фонди митрополичого архіву. Адже всі рукописи, які адресувалися у Національний музей, відкладалися в архіві музею. Можливо, їх внесено у фонди митрополії пізніше, щоб створити цілість з листами В. Стефаника до А. Шептицького, Й. Сліпого та ін.

10. Підлюте — тепер хутір Закирничне, приналежний до с. Перегінсько Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.

11. Кирило-Іван — середній син Василя Стефаника. Народився 1908 — помер 1987 р. Спадкоємець майна і садиб В. Стефаника, довголітній директор Літературно-меморіального музею Василя Стефаника у Русові.

12. Пілсудський — йдеться про Юзефа Пілсудського (1867—1935) — польського політичного діяча. У 1918—1922 рр. — диктатор польської держави, з травня 1926 р. встановив «санаційний» режим, у 1926—1928 і з 1930 — прем'єр-міністр Польщі. Ініціатор пацифікації і насильницького ополячування українського населення на західноукраїнських землях.

13. Кедрова палата — літня двоповерхова дерев'яна дача митрополита А. Шептицького у с. Підлютому. Після війни спалена.

14. Новаківський Олекса (1872—1935) — відомий український живописець і педагог. Народився на Поділлі, навчався в Одесі і Krakівській академії красних мистецтв. Прибув з-під Krakова (с. Могильне) у Львів при сприянні А. Шептицького (1913 р.), засновник на кошти митрополита Художньої школи у Львові. Автор таких загальновідомих творів, як «Діти», «Коляда», «Весна у селі Могилі», «Юрський Собор», «Автопортрет», «Народне мистецтво», «Наука», «Пробудження», «Дзвінка», «Довбуш» та ін.

15. Морачевський Юрій (1896—1935) — український вчений, юрист за спеціальністю, доктор класичної філології «приятель і щирий друг» В. Стефаника, син відомого лікаря, хіміка, ректора Медично-ветеринарної академії у Львові Вацлава-Дам'яна Морачевського (1867—1950) і матері Софії Окуневської (1865—1926). Зберігся також лист Вацлава Морачевського до Василя Стефаника з приводу смерті Юрія (ЦДІА УРСР у Львові, ф. 408, оп. 1, спр. 1075, арк. 75).

16. Називаючи дату 17 січня, В. Стефаник, очевидно, натякає про день інtronізації А. Шептицького на престол галицького митрополита, яка відбулася саме 17 січня 1901 р.

17. Йдеться про Івана Макуха (1872—1946), адвоката з м. Товмача на Станіславщині, відомого на той час громадсько-політичного і кооперативного діяча, активного організатора «Січей» і одного з провідних діячів Української радикальної партії (згодом УСРР) у Галичині. Він автор спогаду про В. Стефаника під назвою «Громадянин», що вперше був надрукований у ювілейній збірці: «Дорога. Василеві Стефаникові у 60-ліття його дороги життя». — Львів, [1931]. — С. 6—7.

18. Пастирський лист, опублікований А. Шептицьким 3 серпня 1936 р. Він спрямований проти політики сталінського геноциду по відношенні до українського народу у 30-х роках на Радянській Україні, разом з цим проти поширення антитуманних і антихристиянських ідей на українських землях (ж. «Місіонар», 1936, № 9.— С. 201—208; № 10.— С. 225—231). Лист є продовженням політичних заходів А. Шептицького на оборону українського народу, започаткованих у 1930 р., у зв'язку з пацифікаціями українського населення польською окупантівною владою, у 1933 р.— проти створення штучного голоду на Україні, у 1938 році — проти нищення санаційним польським урядом православних церков на Холмщині, Поліссі і Волині, у 1941—1944 рр.— проти переслідування євреїв фашистською диктатурою (відомий з цього приводу лист митрополита до шефа гестапо Г. Гімmlера), у зв'язку з чим доручає монастирям переховувати євреїв.